

ŞAH İSMAİL SAFEVİ'DEN DULKADİROĞULLARI'NA İKİ MEKTUP*

Two Letters from Shah İsmail Safavi to Dulkadiroğulları

İlgar BAHARLU**

Öz

İki Türk devleti Osmanlı ve Safevi arasında 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Savaşı, Oğuz Türkmenleri ve bunların kurduğu devletlerin tarihinde önemli hadiselerden biridir. Bu savaş bölgenin sosyo-kültürel, toponomik ve itikadî özelliklerini derinden etkilemiş, savaşın tarafları olan iki devletin sınırlarının belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Çaldıran Savaşı sonuçlarından Anadolu coğrafyasındaki Dulkadirli gibi beylikler de etkilenmiştir. Aslında Dulkadirli beyliğinin Çaldıran hazırlıkları aşamasında sergilediği tutum Osmanlı ile kendi arasındaki çizgiyi ortaya koymuştur. Bunun sonucunda da Yavuz Sultan Selim bölgeye bir sefer düzenleyerek bu beyliğin kaderini değiştirmiştir. Çaldıran'ın etkileri sadece devletler arası ilişkilerle özetlenemez. Anadolu'daki özellikle Kızılbaş-Alevi inanç sistemine mensup zümreler de bu savaştan payını almıştır. Kimisi Anadolu'daki başka yerleşim yerlerine göç ederken kimileri de Safevi Devleti'nin hakimiyet alanındaki coğrafyaya göç etmiştir. Dulkadirli yönetimine bağlı Türkmen aşiretleri de sözü edilen durumun dışında değildir.

Bu çalışma, Çaldıran savaşı sonrasında Osmanlı ile Dulkadirli beyliği hakimleri arasında gerçekleşen gelişmelerin sonucunda Şah İsmail tarafından Dulkadirli beyliğine yazılan iki mektubu konu edinmektedir. Şah İsmail'in bu iki mektubu sayesinde Safevi Devleti ve Dulkadirli Beyliği arasında 1507 yılında vuku bulan husumetin bir kenara bırakıldığı, aralarında yeni bir ilişkinin kurulduğu bir nevi Şah İsmail'in Dulkadiroğullarına sahip çıktığı belgelenmiştir. Bu iki mektupta Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim tarafından gelecek olası tehlikelere karşı Dulkadirli aşiret büyüklerini uyararak onları Safevi coğrafyasına davet etmiştir. Çalışmanın öne çıkan bir diğer niteliği ise Şah İsmail'in mektuptaki mührünün tarafımızca okunulması ve tespit edilmesidir.

Bu çalışmada şimdiye kadar kaleme alınan literatür taranıdır. Görülen eksiklikler tespit edilmiş ve bu eksikliklerin arşiv verilerindeki bilgilerle somut olarak giderilmesi amaçlanmıştır. Çalışma içerisinde ve eklerde sunulan arşiv belgeleri ve kaynak karşılaştırmaları savımızı desteklemekte ve kullandığımız metodoloji hakkında bilgi vermektedir.

Anahtar Sözcükler: Safevi, Osmanlı, Dulkadirli, Şah İsmail, Çaldıran Savaşı.

Abstract

The battle of Çaldıran which took place in 1514 between two Turkish states, the Ottoman Empire and Şafavid

State, was one of the most important events in the history of the Oğuz Turkmens and the states they founded. This war deeply affected the socio-cultural, toponymic, and belief characteristics of the region and was an important factor in determining the borders of the two states that are parties to the war. After the battle of Çaldıran, principalities such as Dulkadirli were affected in Anatolian geography. In fact, the attitude of the Dulkadirli principality during the preparations for the battle of Çaldıran revealed the line between the Ottoman Empire and itself. As a result, Yavuz Sultan Selim

* Geliş Tarihi: 02.01.2022, Kabul Tarihi: 25.01.2022. DOI: 10.34189/hbv.101.022

** Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Nevşehir/Türkiye, ilgabaharlu@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5200-1705>

made a campaign to the region, changing the fate of this principality. The effects of the Çaldıran battle cannot be summarized only by interstate relations. Especially the groups belonging to the Qizilbaş-Alevi belief system in Anatolia also taken their share of this war. Some people migrated to other settlements in Anatolia, while others migrated to the geography under the domination of the Şafavid state. Of course, Turkmen tribes under the Dulkadir principality are not exceptional in this situation.

This study focuses on two letters written by Shāh İsmā'īl to the Dulkadir principality as a result of the developments between the Ottomans and the rulers of Dulkadir principality after the Battle of Çaldıran. Thanks to these two letters of Shāh İsmā'īl, the animosity between Safavid state and Dulkadir principality in 1507 was put aside. It was documented by the letter that a new relationship was established between Şafavid state and Dulkadir principality and that Shāh İsmā'īl protected the Dulkadir principality. In these two letters, Shāh İsmā'īl warned the elders of Dulkadir tribes against the possible dangers of Yavuz Sultan Selim and invited them to Şafavid land. Another prominent feature of the study is the reading and determination of Shāh İsmā'īl's seal on the letter.

In this study, the literature was reviewed. Some deficiencies were determined and correction of these deficiencies concretely through knowledge on archive data was aimed. Archive documents and resource comparisons, which would be seen below, support our assertion and give information on methodology we used.

Keywords: Şafavid, Ottoman, Dulkadir principality, Shāh İsmā'īl, Battle of Çaldıran.

Giriş

Erdebil Tekkesi, Şeyh Safiyyüddîn-i Erdebîlî (ö.1334) tarafından kurulduğu dönemden itibaren Tarihi Horasan'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyada yaşayan özellikle Türkmenlerin kutsal mekânı haline gelmiş, bu insanların toplandığı bir merkez hüviyeti kazanmıştır. Şeyh Safi'den sonra da Safeviye tarikatı bu konumunu muhafaza edebilmiştir. Bu merkez etrafına özellikle Anadolu coğrafyasında yaşayan göçerevlilerin toplanması Şeyh Cüneyt ve Şeyh Haydar ile hız kazanmıştır (Sümer, 1976, 12; Aköz, 2004, 46; Baharlu, 2021, 111, 210). Bu iki Safeviye mürşidi, Anadolu'ya yaptıkları ziyaretler vesilesiyle geçmişten gelen bağları sağlamlaştırmış, bölgedeki insanlarla yeniden bire bir temasa geçerek tekrar bir güven inşa etmişlerdir. Bu da mürşit ve talip ilişkileri ağını genişleterek tarikatın devlete dönüşmesi için önemli bir adım olmuştur.

Erdebil Tekkesinin genç yaştaki mürşidi Şah İsmail Safevi'nin devletin kurulması yolunda attığı ilk adım Anadolu coğrafyasına gelerek Türkmenleri etrafına toplamak olmuştur (Baharlu, 2021, 115). Bu minval üzere birçok Türkmen aşireti Erdebil'in karizmatik mürşidinin etrafına toplanmış, yeni bir Türk devletinin tarih sahnesine çıkmasında önemli rol oynamışlardır.

Aslında Dandanakan Savaşı'ndan sonra Türkmenlerin doğudan batıya göçü zamanla adeta bir gelenek haline gelmiştir. Anadolu'nun Türkler tarafından vatan edinilmesi de bu göçler sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak 15. yüzyılın ikinci yarısında batıdan doğuya bir göçün gerçekleşmesi de söz konusudur. Bu da Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi Türkmen devletlerinin hakimiyet dönemlerine denk gelmektedir. Örneğin; F. Sümer'in belirttiği üzere Karakoyunlular döneminde Maraş ve Elbistan

bölgelerinden Ağaçeri Türkmenlerinin günümüz İran'ına göç ettikleri bilinmektedir. Bu ters göçlerin en kuvvetli dalgası Safevi Devleti'nin kuruluşu ile gerçekleşmiştir. Öyle ki Sümer, bu göçler için önceki dönemlerle göre “mukayese edilmeyecek derecede kesif ve devamlı” tespitinde bulunarak bu göçlerin Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra, uzun yıllar devam ettiğini belirtir (1976, 5).

Anadolu'dan Safevi topraklarına göçen Türkmen aşiretlerinin önemlilerinden biri de Dulkadirli aşiretidir. Dulkadirli aşireti de Rumlu, Şamlu, Tekelü, Ustacalu, Afşar, Kacar, Bayburtlu ve Varsak Türkmen aşiretleri gibi Safevi Devleti'nin kuruluşunda önemli rol sahibi olmuştur. Bu Türkmenlerin yaylak ve kışlak olarak göç ettikleri bölgelere bakıldığında ciddi bir nüfus ağırlığına sahip oldukları ve geniş bir coğrafyaya yayıldıkları görülmektedir. Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere kuzeyde; Kayseri, Ürgüp, Kırşehir, Yozgat ile Sivas'a bağlı Gemerek ve Gürün, güneyde; Çukurova'da Karataş Burnu'ndan İskenderun'a kadar uzanan Akdeniz'in kıyı şeridi ile Kadiri, Kozan, Hatay ve Antep'in kuzeydoğu kısımları, doğuda; Besni ve Harput'u içine alan bölge bu Türkmenlerin göç ettiği bölgelerdir (Yınanç, 1994, 553; Sarı, 2015, 121).

Ahsenü'l-Tevârih'e göre bu aşiretin seksen bin ev olduğu, Bozok ve Maraş bölgelerinde yaşayan oymaklardan bazılarının kollarından oluşmuştur (Rümlü, 2011, 1096). Şeyh Haydar'ın mutemetlerinden Dede Abdal Bey'in Dulkadirli Türkmenlerinden olduğu bilinmektedir. Dede Abdal'ın devletin kuruluşundan sonra Şah İsmail tarafından devletin en önemli kadrolarından olan *kurçu-başı* makamına atanması da bu şahsın devlet nezdinde önemini göstermektedir. Bunun yanı sıra yine devletin kuruluşunda ismi geçen diğer bir Dulkadirli beyi, 1503'te Fars eyaletinin valisi olarak atanan İlyas Bey'dir (Sümer, 1976, 48-49). Aslında Safevi dönemindeki Fars eyaletinin (Şiraz Şehri) idaresi ve kontrolü mercek altına alınınca özellikle devletin kuruluşunda Dulkadirli aşiretine mensup kişiler tarafından idare edildiğini görmek mümkündür. Dulkadirliilerin Fars eyaletine atanmasının bir sonucu olarak da bu eyalet Dulkadirli aşiretine mensup Türkmenlerin merkezi haline gelerek bu bölgede yaylak ve kışlak yaptıkları bilinmektedir (Rümlü, 2011, 1324; Gündüz, 2010, 77; Sarı, 2019, 88). Nitekim yukarıda zikredilen şahısların Safevi Devleti'nin ilk yıllarında bu denli önemli makamların verilmesi de Dulkadirliilerin söz konusu devletin kuruluşunda oynadığı önemli rolü göstermektedir.

Ancak yukarıda da zikredildiği gibi Şah İsmail ve Safevi Devleti'nin Dulkadirli aşireti ile irtibatının bu devletin kuruluşu veya kuruluşundan sonraki yıllarla sınırlanmaması gerekmektedir. Şah İsmail'in hayatı mercek altına alındığında ağabeyi Sultan Ali Padişah'ın katledilmesinden sonra Akkoyunlu kuvvetleri tarafından aranan Şah İsmail'in Dulkadirli aşiretinden Ebe isimli bir kadının evinde saklandığı bilinmektedir. *Ahsenü'l-Tevârih*'ten anlaşıldığı üzere takipte olan Şah İsmail, Paşa Hatun'un önerisi üzerine Erdebil mahallelerinden olan Rumlular mahallesinde yaşayan Ebe isimli bir kadına teslim edilmiştir. Metinden, bu kadının aynı zamanda Şah İsmail'in çocukluğunda bakıcılığını yapan kadındır. Ayrıca metinden zikredilen kadının

güvenilir biri olduğu anlaşılmaktadır (Rûmlû, 2011, 904). Nitekim Dulkadirîlilerin Şah İsmail ile irtibatının mazisi Şeyh Cüneyt, Şeyh Haydar ve büyük bir ihtimal ile Hâce Ali dönemine dayandığını söylemek mümkündür (Baharlu, 2021, 101-103)¹. Buna ilaveten Dulkadirîlilerin Kızılbaş ülkesine göç etmeleri özellikle Alaüddeve Bozkurt Bey'in mağlubiyeti ve Osmanlı Devleti tarafından bölgenin idaresi Şehsüvar Oğlu Ali Bey'e verilmesinden sonra Şah İsmail'e gittikleri bilinmektedir² (Rûmlû, 2011, 1096). Rumlû tarafından kaleme alınan bu durumun Osmanlı tarafından bölgedeki Safevi Devleti ile ilişkide olan veya Rafizî oldukları aşikâr olan zümreler üzerindeki baskılar göz önünde bulunduğunda gerçek dışı olmadığı ortaya çıkacaktır. Zira Osmanlı Devleti tarafından Dulkadir Beylerbeyine zikredilen zümrelerin cezalandırılmasına ilişkin hükümlerin gönderildiği bilinmektedir (Öz, 1997, 60).

Safevi Devleti'nin kuruluşundan sonra Şah İsmail ile Dulkadirli beyliği yöneticileri arasında inişli çıkışlı bir süreç başlamıştır. 1337 yılında Zeynettin Karaca tarafından Maraş ve çevresinde kurulan Dulkadirli Beyliği, özellikle Alaüddeve Bozkurt Bey'in 1479 yılında iş başına gelmesiyle birlikte, yayıldığı coğrafyanın önemi hasebiyle Osmanlı, Memluk ve Safevi devletleri arasında büyük bir çekişme alanı olmuştur (Aköz - Solak, 2004, 41-42).

Şah İsmail'in Dulkadirli Alaüddeve Bozkurt ile ilk teması Fars eyaleti ve Irak-ı Acem hâkimi Akkoyunlu Murad'ın kaçarak Alaüddeve Bey'e sığınması ile başlamıştır. Şah İsmail, Murad Bey'in Alaüddeve ile birlikte ittifak kurarak üzerine geleceklerini öngörmüştür. Bunun üzerine Osmanlı topraklarından geçerek 1507 yılında Elbistan'a yürümüştür (Uzunçarşılı, 1988, 222). Şah İsmail'in Dulkadirli idaresine karşı aldığı bu tutumunun bir diğer sebebi ise Akkoyunluların ilk başkenti mahiyetinde olan Diyarbakır'ın Alaüddeve tarafından zapt edilmesidir (Yınanç, 2017, 353-354). Bu sebeplerin yanı sıra Uzunçarşılı, Osmanlı tarihlerinde bu iki hükümdarın arasında gerçekleşen çatışmanın Şah İsmail'in Alaüddeve'nin kızını istemesi, Alaüddeve'nin ise bunu kabul etmemesi şeklinde gösterildiğini söylemiştir (Uzunçarşılı, 1988, 222). Bunlara ilaveten Dulkadirli bölgesinden Türkmenlerin Safevi coğrafyasına göç etme isteğinin de bir yeri olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Nihayetinde savaş gerçekleşmiş ve bu savaşın sonucunda Diyarbakır'ın hâkimi olan Musullu Emir Bey, Elbistan dönüşünde, Şah İsmail'e biat etmiş ve Diyarbakır Safevi Devleti himayesine dahil olmuştur. Alaüddeve bu şehri geri almak için birkaç kere oğullarını gönderse de bir başarı elde edememiştir (Uzunçarşılı, 1988, 222).

Dulkadirli beyleri ile Osmanlı Devleti münasebetlerine bakıldığında

1 Emir Timur tarafından 1404 yılında Anadolu Türkmenlerinin bir kısmının Türkistan'a götürülmek istenildiği ve bunların Hâce Ali'nin talebi üzerine serbest bırakıldığı ve bu olayın devamında Erdebil Tekkesine bağlandıkları bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için metin içindeki kaynağa bakılabilir.

2 Rumlû'nun belirttiği üzere Dulkadirîlilerin Yavuz Sultan Selim tarafından mağlup edilmesinden sonra Dulkadirîlilerin bir kısmı Yavuz Sultan Selim'e, bir kısmı Kansu'ya (Memluk bölgesine) ve bir kısmı da Şah İsmail'e gittiler. Burada Rumlû'nun yazdıklarından, Dulkadirîlerden bazı oymakların Şehsüvar Oğlu'nun idare ettiği bölgeden Osmanlı bölgesi, Memluk bölgesi ve Safevi bölgesine göç ettikleri anlaşılmaktadır.

Dulkadirlilerin Osmanlılarla -evlilik gibi yöntemlerle- sulh içinde bir ilişki kurdukları görülmektedir. Ancak Alâüddeve Bey ile Yavuz Sultan Selim döneminde Dulkadirli ve Osmanlı ilişkilerinde yeni bir safha açılmıştır. Çaldıran Seferi hazırlığı aşamasında Yavuz sultan Selim, Alâüddeve ile Şah İsmail arasındaki eski husumeti bilerek bu durumdan faydalanmak ve Alâüddeve'yi de bu savaşa müdahil kılmak istemiştir. Fakat Alâüddeve bu talebi olumlu karşılamamış, kendisine tabi bazı aşiret kuvvetleri ise Osmanlı zahire kollarına saldırıda bulunmuştur (Uzunçarşılı, 1988, 260; Aköz ve Solak, 2004, 42). Çaldıran Seferinde Alaüddeve Bozkurt Bey'in Şah İsmail'den yana tavır alması ise Yavuz Sultan Selim'in Alâüddeve'ye olan düşmanlığına sebep olmuştur.

Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, Çaldıran dönüşünde, Dulkadirli memleketlerine bir sefer düzenlemiştir. Bu amaçla Sinan Paşa'yı 40 bin kişilik bir ordu ile gönderirken Alâüddeve'nin yeğeni Şehsuvaroğlu Ali Bey'i de bu kuvvetlere öncülük etmesi için görevlendirmiştir (Aköz, 2004: 43)³. Savaşta Alâüddeve, Elbistan güneyindeki Turna Dağı'na çıkmıştır. Göksun Savaşı'nın sonuçları onun için ağır olmuştur. Savaş sonrası takibatta dört oğlu, otuz civarında beyi ve ayrıca akrabasından birçok insan öldürülmüş ve kardeşi Abdürrezzak Bey ise oğullarıyla birlikte esir edilmiştir. Bu minval üzere Dulkadirli memleketleri Osmanlı kontrolüne geçerek Şehsuvar Oğlu Ali Bey'e verilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, 261; Aköz, 2004, 43).

Bu çalışmada ise Çaldıran Savaşı sonrası Osmanlı, Safevi ve Dulkadirli Beyliği arasındaki gelişmelerin devamında Safevi ve Dulkadirli beylerinin arasındaki ilişkiler, Şah İsmail tarafından gönderilen iki mektup aracılığıyla incelenecektir. Zira görünen şu ki Osmanlı'nın Dulkadirli coğrafyasına yaptığı seferden sonra, Şah İsmail, Dulkadirli beylerine karşı yeni bir tutum sergilemiştir. Bu da Dulkadirli hâkim ailesini muhtemel tehlikelerden haberdar ederek bunlara yardım etmek ve Safevi coğrafyasına davet etmek şeklinde olmuştur. Bu mektuplar bir taraftan Çaldıran Savaşı sonrasında Dulkadirli Beyliği'nin durumu ile ilgili bilgi aktaracaktır. Diğer taraftan ise Şah İsmail'in Çaldıran sonrasında özelde Dulkadirli ve genelde Anadolu'da kendisinden yana tavır alan aşiret ve cemiyetlere karşı tutumunu gösterebilecektir. Dahası bu mektuplar Dulkadirli Beyliği'nin tarihi için de başka bir önem taşımaktadır. Mektupta geçen isimler ve mektupta gerçekleşmesi muhtemel gösterilen hadiseler bu beyliğin söz konusu dönemdeki Osmanlı ile münasebetlerine dair ipuçları verecektir. Bütün bunların yanı sıra mektuplar Safevi döneminin yazışma üslubu, dönemin Farsçası, yazı stili ve devlet yazışmalarında Safevi Devleti'nin bölgede kendinden önceki devletlerden devraldığı geleneği göstermek açısından da faydalı olacaktır.

3 Alâüddeve Bey, Diyarbakır'a düzenlediği seferden önce oğlu Şahrüh'u veliht olarak tayin etmiştir. Alâüddeve'nin bu seçimi üzere Şehsuvaroğlu Ali Bey II. Bayezit'e sığınmıştır. Aslında Alâüddeve'nin Yavuz Sultan Selim'e Çaldıran Savaşı hazırlıklarında ret cevabı vermesinin sebeplerinden biri Yavuz Sultan Selim'in Şehsuvaroğlu Ali'yi himayesi altına alması olabilir.

1. Mektuplar

İncelemeye konu edilen her iki mektubun dili Farsçadır. İki mektup da ta'lik kırmayı yazı üslubu ile kaleme alınmıştır. Mektuplar genel olarak aynı edebî üslupla yazılmış ve dönemin Farsça nesir özelliklerini taşımaktadır. Yazılarda iç içe, bazen anlaşılması zor ve muğlak cümleler, art arda gelen müteradif kelimeler, rayiç olmayan kimi Arapça kelimelerin yoğun bir şekilde kullanılması, yazıdaki asıl amacın, çetrefil cümleler arasında kaybolması ve asli mevzunun kelimelerin ahengine kurban edilmesinin yanı sıra kelimelerin bitişik yazılması söz konusu dönemin Farsça nesrinin özellikleridir. Bu bağlamda Türkçe çeviride sözlük anlamları üzerinden ilerlemenin imkansızlığı nedeniyle en yakında Türkçe mana hedeflenmiştir.

Dulkadirli beylerine yazılan iki mektubun 1977 yılında Layoş (Lajos) Fekete ve György Hazai tarafından genel bir incelenmesi yapılmıştır. Asıl nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan mektuplardan birincisi, Dulkadirli Şehabeddin Ömer Bey'e⁴ (Şekil 13) diğeri ise Dulkadirli Celaledin Abdüllatif Bey'e⁵ (Şekil

4 Layoş (Lajos) Fekete ve György Hazai adlı araştırmacının bu mektupla ilgili notları şu şekildedir:

Not 1:

“Nach dem Namen würde man eine Huldigungsform erwarten, die der Schreiber offenbar vergessen hat.” [İsim dolayısıyla saygı formunda olması beklenen biçimlerden birinin yazar tarafından unutulmuş olması muhtemeldir.]

Not 2:

“Ms. sic! (Der Buchstabe z wurde irrtümlich zweimal geschrieben.) Recte: ...”

[z harfi yanlışlıkla iki kez yazılmıştır. Doğrusu: عاه هداز م]

Not 3:

“In höne der 9.-11. Zeile auf den Rand geschrieben.”

[Kenar boşluğuna yazılan 9.-11. satırın hatırına.]

10. Satır:

“Aufenthalt auf den Weg machen, denn aller Großmut und der gesamte die Welt ernahrende Eifer ist darauf gerichtet, ihn mit der unendlichen kaiserlichen Nachsicht derart auszuzeichnen, daß er von den Weltbewohnern deutlich werden!”

[Yolda bir mola verin, çünkü dünyayı besleyen tüm yüce gönüllülük ve tüm şevk, dünya sakinlerinin anlayabileceği şekilde onu, sonsuz imparatorluk hoşgörüsü ile ödüllendirmeyi amaçlıyor!]

11. Satır:

“Die Ehre seiner Bevorzugung soll den Weltbewohnern deutlich werden! (...11) Geschrieben in der Mitte des gumadiyu'l-ahir des jahres 923. Ende.”

[Onun iltimasının onuru tüm dünya insanlarına aşikâr olsun. (...11) 923 yılının cemâziyelâhirin ortasında yazılmıştır.]

5 Lajos (Layoş) Fekete ve György Hazai adlı araştırmacının bu mektupla ilgili notları şu şekildedir:

Not 1:

“Der Name Celaledin wurde sehr eigenartig geschrieben.”

[Celaleydin ismi oldukça tuhaf yazılmıştır.]

Not 2:

“In höhe der 9.-11. Zeile auf den Rand geschrieben.”

[Kenar boşluğunda, 9. ve 11. satıra yazılanların hizasında.]

14) yazılmıştır. Mektuplarda yer alan tarihlerden hangisinin önce hangisinin sonra yazıldığını tespit etmek mümkün değildir. Her iki mektup 1517 yılının cemâziyelâhir ayının ortalarında yazılmıştır. Mektuplardaki asıl amaç Dulkadirli beyleri ve bu beylerin mütteliklerini Tebriz'e davet etmektir. Ne var ki mektupların yazıldığı gün belirlenmemiştir. Nitekim mektupların sıralamasında yanılığa düşmemek adına tahmin yürütmekten kaçınmaktayız. Bunun için de çalışmanın devamında zaman sıralamasından kaçınarak mektuplar alıcısı olan kişinin ismi ile anılacaktır.

1.1. Şehâbeddin Ömer Bey Dulkadirli'ye Yazılan Mektup Mektubun Farsça Metni:

- ۱- هو الله سبحانه
- ۲- بسم الله الرحمن الرحيم
- ۳- یا محمد یا علی
- ۴- الحکم لله ابو المظفر اسمعیل بهادر سوزومیز
- ۵- جناب امارت مآب امیر زاده اکرم خلف الامراء بین الامم
- ۶- شهابالدین عمر بیک ذوالقدرلو بعنایت بیدریغ پادشاهی مخصوص و ممتاز
- ۷- کشته بداند که قبل ازین عرض اخلاص او را بدین دودمان کرامت و هدایت و آستان رفیع الشان سلطنت مکررا بمسامع جلال
- ۸- رسانیده بودند بنابران توجه خاطر فیاض شاهی و عنایت نامتناهی پادشاهی در باره او بدرجه اعلی است باید که بهمه ابواب مستظهر و مستمال بوده از سر
- ۹- امیدواری هر چه تمامتر متوجه یاری ی اعلی شوند و جمیع برادران و برادرزاده هاء خود را استمالت و دلخوشی داده همراه خود بیاورد که سلطان سلیم
- ۱۰- بدان مرتبه که قصد اوجاغ ایشان و علاء الدوله بیک نمود همان معنی را با اولاد و نتیجه شان بظهور خواهد رسانید اگر اینمعنی از سلطان سلیم نیز
- ۱۱- صادر نشود که از جانب علی بیک شہسوار بوجود در می آید و بنوعی که قصد عم و عم زاده هاء او نمود آخر الامر جهت عداوت اوجاغ با ایشان هم
- ۲۱- خواهد نمود باید که بی دغدغه و اندیشه خاطر رو بدرکاه عالمپناه اورند که جهت غیرت اوجاغ خود در صدد ایذا و انتقام بودن از جمله
- ۳۱- غیرت و مردانگی است و بی شائبه بما فوق المقاصد والمآرب فائز کشته بعنایت خسروانی معاودت خواهد شد فرصت را غنیمت دانسته از صفاء نیت و عقیدت درست بی
- ۴۱- توقف توجه نمایند که تمامی عالی منش و جملگی همت عالم پرورش بدان متوجه است که ایشانرا بشفقت بی غایت شاهی بنوعی ممتاز کردانند که محسود جهانیان کشته
- ۵۱- شرف امتیاز ایشان بر عالمیان واضح گردد تحریراً فی اواسط جمادی الآخر سنه ثلث و عشرین و تسعمائه

Şehâbeddin Ömer Bey Dulkadrlü'ye Yazılan Mektubun Türkçe Tercümesi:

1- Hüvellaḥü suphan

2- Bismillahirrahmanirrahim

3- Ya Muhammed Ya Ali

4- El-hükümü Lillâh / Ebu'l-muzaffer İsmail Bahadır Sözüümüz

5- Hükümranların mertebesinde olan, yüce Emir-zâde, ümmetler arası yöneticisinin halefi

6- Şehâbeddin Ömer Bey Dulkadrlü, esirgenmeyen şahane lütuf ile özel ve seçkin

7- kılınmıştır. Bilinmelidir ki; bundan önce, bu keramet ve hidayet hanedanı ve saltanatın yüksek şanlı eşiğine onun ihlasının arzını mükerreren görkemli huzura

8- duyurmuşlardı. Buna binaen, onun hakkında feyz veren şahane teveccühümüz ve padişahlığımızın sonsuz lütufları âlâ derecededir. Her açıdan yardımımıza güvenip müsterih ola,

9- büsbütün ümit dolu bir şekilde âlâ derecede olan yardımımıza yönelsinler ve bütün kardeşleri ve yeğenlerinin gönlünü edinerek onların gönlünü hoş tutup ve kendisi ile getirsin. Zira Sultan Selim,

10- kendisi ve Alaüddeve Bey'in ocağına kastettiği gibi çocukları ve torunlarına da aynı işi gerçekleştirecektir. Bu işi Sultan Selim

11- yapmasa da Ali Bey Şehsuvar, amca ve amca çocuklarına yaptığı gibi sonunda onun da ocağına aynı düşmanlığı

12 yapacaktır. Tereddütsüz ve kaygısızca alemin sığınağı olan dergahımıza yönelsinler. Zira ocağa yapılanlara karşılık vermek ve intikam almak

13- gayret ve yiğitliktendir. Şüphesiz maksatlar ve hacetlerin fevkine ulaşacak, şahane inayetimiz şamil olacaktır. Fırsatı değerlendirerek iyi niyetimiz ve doğru akide ile

14- tereddüt etmeden [bize] yönelsinler. Çünkü yüksek mizacının tamamı ve alemi besleyen himmetinin cümlesi o zatı sonsuz şahane şefkatimiz ile öylesine mümtaz kılsınlar ki, dünya halkının kışkırdığı kişi olup

15- onun imtiyazı âlemdekilere ayan olsun. Dokuz yüz yirmi üç senesi (h. 923/m. 1517) cemâziyelâhir ayının ortalarında tahrir kılınmıştır.

16- Son

1.2. Celaleddin Abdüllatif Bey Dulkadirlü'ye Yazılan Mektup Mektubun Farsça Metni

- ۱- بسم الله الرحمن الرحيم
- ۲- یا محمد یا علی
- ۳- الحکم لله ابو المظفر اسمعیل بهادر سوزومیز
- ۴- جناب امارت مآب امیر زاده اکرم خلف الامراء بین الامم
- ۵- جلال الدین عبد اللطیف بیک ذوالقدرلو بعنایت بیدریغ پادشاهی
- ۶- مخصوص و ممتاز کشته بدانند که قبل ازین عرض اخلاص او را نسبت بدین دودمان کرامت و هدایت و آستان رفیع الشان سلطنت مکررا
- ۷- بمسامع جلال رسانیده بودند و هم طریقه جلالت و شہامت و مبارزت او بدرکاه اعلی بوضوح پیوسته توجه^۶ خاطر فیاض شاهی و عنایات نامتناهی پادشاهی در باره
- ۸- او بدرجه اعلی بود اما چنان^۷ بسمع جلال رسید که در محلی که متوجه درکاه سلطان سلیم شده بوده او را کرفته مقید و محبوس کردانیده حال انک مقید و گرفتار شدن
- ۹- عجب نیست چرا که چندین محبوسان بیاری حضرت باری عز شانہ از حبس خلاصی یافته اند امید از حضرت الوہیت چنانست که انجناب نیز از محبوسی
- ۱۰- نجاہ یابند اما محلی که از تقیدی خلاص یابد باید که بی دغدغه و اندیشہ خاطر از سر امیدواری هر چه تمامتر با برادران و اولاد ذوالقدرلو و
- ۱۱- جماعتی که با او متفق باشند رو بدرکاه عالمپناه آورد که نظر عنایت و مرحمت خسروانہ در شان او بمرتبه اعلی است و بی شائبہ بما فوق المقاصد
- ۲۱- و المارب فائز کشته شفقت خواهد شد محلی که فرصت واقع شود غنیمت دانسته از صفاء نیت و عقیدت درست بی توقف توجه نمایند کہ تمامی عالی منش و
- ۳۱- جملگی ہمت عالم پرورش بدان متوجه است کہ انجناب را بہ شفقت بی غایت شاهی بنوعی ممتاز کردانند کہ محسود جهانیان کشته شرف امتیاز
- ۴۱- او بر عالمیان واضح گردد درین باب تقصیر ننمایند تحریرا فی واسط جمادی الآخر سنہ ثلث و عشرين و تسعمائہ
- ۵۱- ختم

6 Bu kelime Layoş tarafından دعوت şeklinde okunmuştur. Farsçada zikredilen kelime herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Kelimenin bu şekilde okunulması bir okunuş hatası veya bir yazım hatasıdır.

7 کلمه چنان yanlışıklıkla جنان şeklinde okunmuştur.

Celaleddin Abdülatif Bey Dulkadirli'ye Yazılan Mektubun Türkçe Tercümesi:

1- Bismillahirrahmanirrahim

2- Ya Muhammed Ya Ali

3- El-hükmü Lillâh / Ebu'l-muzaffer İsmail Bahadır Sözümüz

4- Hükümlerinin mertebesinde olan, yüce Emir-zâde, ümmetler arası yöneticisinin halefi

5- Celaleddin Abdülatif Bey Dulkadirli, esirgenmeyen şahane lütuf ile

6- özel ve seçkin kılınmıştır. Bilmelidir ki; bundan önce, bu keramet ve hidayet hanedanı ve ayrıca saltanatın yüksek şanlı eşiğine onun ihlasının arzını mükerreren

7- görkemli huzura duyurmuşlardı. Ayrıca onun görkem, cesaret ve mücadele vasıfları yüce dergâha ulaşmıştır. Buna binaen, onun hakkında feyz veren şahane teveccühümüz ve padişahlığımızın sonsuz lütufları

8- âlâ derecedeydi. Ancak bize ulaşan haberlere göre Sultan Selim'in dergahına yöneldiği mahalde yakalanıp hapsedilmiştir. Halbuki yakalanıp derdest edilmek

9- tuhaf değildir. Çünkü birçok mahpus Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla hapisten kurtulmuştur. Hazret-i Hakk'an o zatın da mahpusluktan

10- kurtulmasını umut ederiz. Ancak esaretten kurtulur kurtulmaz tereddütsüz ve kaygısızca büsbütün ümit dolu bir şekilde Dulkadirli kardeşleri ve evlatları ve

11- onunla ittifak içinde olan toplulukla birlikte alemin sığınağı olan dergahımıza yönelsinler. Zira onun hakkındaki şahane inayet ve merhamet nazarımız âlâ derecededir. Şüphesiz maksatlar ve hacetlerin fevkinde

12- şefkatimizi fazlasıyla kazanacaktır. İlk elde ettikleri fırsatı değerlendirerek iyi niyetimiz ve doğru akide ile tereddüt etmeden [bize] yönelsinler. Çünkü yüksek mizacının tamamı ve

13- alemi besleyen himmetinin cümlesi o zatı sonsuz şahane şefkatimiz ile öylesine mümtaz kılsınlar ki, dünya halkının kışkırdığı kişi olup onun imtiyazı

14- âlemdekilere ayan olsun. Bu konuda kusur edilmesin. Dokuz yüz yirmi üç senesi (h. 923/m. 1517) cemâziyelâhir ayının ortalarında tahrir kılınmıştır.

15- Son.

2. Mektupların Analizi ve Önemi

Safevi dönemi, Farsçanın gerileme ve düşüş dönemi olarak bilinmektedir. Farsçanın bu düşüşü yüz yıl önceden başlamış, Karakoyunlu ve Akkoyunlular döneminde devam etmiş ve Safevi döneminde en üst seviyeye ulaşmıştır. Söz konusu dönemde tezhip, resim, minyatür, sahafılık, gümüş ve altın işçiliği ve elbette hüsnühat sanatının yüksek derecede ulaştığı düşünülürse Farsçanın bu denli düşüşü dikkat çekicidir. *İran Edebiyat Tarihi* kitabının yazarı olan Z. Safa da söz konusu dönemi Farsçanın hem nitelik hem de nicelik açısından düşüş ve gerileme dönemi olarak tanımlamaktadır. Bu düşüş ve gerilemenin aslı sebeplerinden biri ise Türklerin galibiyeti ve bunun sonucunda Türkçenin yaygınlaşması olarak gösterilmiştir. Yazar, Timurludan Safevi dönemine kadarki süreçte Farsçanın durumunu inceleyerek İran ve Maverâünnehir'de Türk şairlerin etkisinde Türkçe şiir yazmaya rağbet uyandığını kaleme almıştır. Ona göre Türkçe öyle bir rağbet kazanmıştır ki, kimi Fars dilli şairler de Türkçe şiir yazmaya heves etmiştir (Safa, 1991, 152; Baharlu, 2021, 68-69)⁸.

Bu iki mektup her ne kadar kısa metinler olsa da yazım üslubu açısından Safevi dönemi nesrinin özelliklerini yansıtmaktadır. Örneğin; Dulkadirlü Celaleddin Abdülatif Bey'e yazılan mektupta “عجب نیست چرا که چندین محبوسان بیاری حضرت باری عز” cümlesinde kastedilen anlamı tam olarak anlaşılmadığı gibi metnin akışını bozduğunu görmek de mümkündür. Ayrıca yine aynı mektupta “که تمامی عالی منش و جملگی همت عالم پرورش بدان متوجه است” cümlesinde olduğu gibi cümledeki muğlaklığın yanı sıra “جملگی همت عالم پرورش” ibaresinin anlamsız ve sıra dışı bir tamlama olduğu göze çarpmaktadır.

Mektuplar aynı ibareler ile başlatılmıştır. Besmele, ya Muhammed ya Ali ve devamında ise Şah İsmail'e ait tuğra⁹ yer almıştır. Ancak Şehâbeddin Ömer Bey'e yazılan mektubun üst bölümünde “hüvellaḥü supḥan” ibaresi yer alırken diğerinde bu ibare görülmemektedir. Tuğraların altında Şah İsmail' ait mühür yer almaktadır. Mührün sol kısmında ise yarımşar satır halinde mektubun metni başlamıştır. İki mektubun metni on bir satırdan ibarettir. Metnin bitişinde mektubun bitişini gösteren ve son bulmak anlamına gelen (مت خ) ibaresi sağ alt köşede yazılmıştır.

Yukarda anıldığı gibi mektupların başında birer tuğra yer almaktadır. Bu tuğralar iki cümleden oluşmuştur. Başta el-Hükmü Lillâḥ (الحکم لله) ibaresi ve devamında ise “Ebu'l-muzaffer İsmail Bahadır Sözüümüz” (ابو المظفر اسمعيل بهادر سوزوميز) cümlesi yazılmıştır¹⁰ (Şekil 1). Aslında bu tuğrada görülen “bahadır” ve “sözüümüz” kelimeleri

8 Timurlu, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi devletlerinde Türkçe ve Farsçanın durumu ve ayrıca yukarıda zikredilen Farsçadaki gerilemenin sebepleri ile ilgili detaylı bilgi için ilgili dipnottaki eserin 67-72, 150-163 sayfalarına bakınız.

9 Hükümdarlık nişanesi olarak Oğuz hanedanlarından itibaren Türk devletlerinin çoğunda kullanılan tuğra Safevi döneminde de özellikle Şah İsmail tarafından kullanılmıştır. Türkçe bir kelime olan tuğra, İran hüsnühat ve edebiyatında da sürekli kullanılmaktadır. Çalışmamızda mektup veya fermanların başında ve genelde besmeleden sonra yer alan bu alamet için tuğra teriminin kullanıldığını uygun gördük. Günümüz İran'da Selçukludan Kacar Devletine değin Türk devletlerinde kullanılan tuğralar ile ilgili bz. (Afşar-mühacir, 2013, 49-58).

10 Bu ibarenin Şah İsmail tarafından yazılan çeşitli mektuplarda görmek mümkündür. Örneğin, Şah İsmail tarafından Musa Durgut Oğlu'na 1512 tarihinde yazılan Türkçe mektupta da bulunmaktadır. Bu mektup ile ilgili detaylı bilgi için bz. (Aydoğmuşoğlu, 2013, 415)

Safevi ve Şah İsmail'den önce bölgedeki Karakoyunlu ve Akkoyunlu gibi diğer devletler ve bu devletlerin hükümdarları tarafından da kullanılmıştır. Devletler arası yazışmalar, ferman ve senet gibi belgelerde sultanın isminden sonra “sözümüz” ibaresinin Emir Timur Küreken döneminde de görmek mümkündür. Örneğin; Emir Timur tarafından 24 Muharrem h. 804/m. 1401 tarihinde Azerbaycan memleketleri, Nahcivan tümeni ve etraf bölgelerin vergisi ile ilgili yazan fermanın üst kısmında “Timur Küreken sözümüz” ibaresi yer almaktadır (Şekil 2-3). Buradaki ‘bahadır’ ibaresinin zikredilen hükümdarların yanı sıra Emir Timur’un oğulları tarafında da kullanılmış olması (Yinanç, 2017, 252) dikkat çekicidir. Genelde Karakoyunlular ve özelde bu Türkmen İmparatorluğunun muktedir hükümrani olan Cihanşah'ta¹¹ da durumun aynı olduğu görülmektedir. Fakat Cihanşah'ın mektubunda (ابوالمظفر) kelimesinin de ilave edildiği görülmektedir. Böylece Cihanşah, Culah (Culfa) bölgesi idarecilerine bölgenin vergisi ile ilgili yazdığı fermanında kullandığı ibarenin tam şeklinin “Ebu'l-muzaffer Cihanşah Sözümüz” (ابوالمظفر جهانشاه سوزومز) olduğunu görmek mümkündür (Şekil 4-5). Ancak Cihanşah tarafından “Ebu Muzaffer Cihan Şah Bahadır sözümüz” ifadesini taşıyan fermanların var olduğu da bilinmektedir (Baharlu, 2021, 33).

Akkoyunlular döneminde yapılan yazışmalarda da durum yukarıda söylenenlerin devamı mahiyetindedir. H.875/m.1471 yılının Ramazan ayındaki Kılıç Arslan Bey'in oğlu 'Alâyi Bey'e gönderdiği mektup (Şekil 6-7) ve ayrıca aynı yılın Zilkade ayında Tebriz civarının Soyurgal itasına dair fermanında (الحكم لله) ve devamında “Ebu'l-nasr Hasan Bahadır Sözümüz” (ابوالنصر حسن بهادر سوزوميز) ibareleri yer almıştır (Şekil 8-9). Bu kalıbın Akkoyunlu sultanı Rüstem Bey tarafından kullanıldığı bilinmektedir ki bu da bu cümlelerin Akkoyunlu sultanları tarafından kullanagelen bir ifade olduğunu göstermektedir (Baharlu, 2021, 30).

Bilindiği üzere, devletlerin senetlerindeki en önemli öğeler belgelerin üzerinde yer alan mühürlerdir. Mühürler belgenin asalet ve doğruluğu ispatının asli kanıtı mahiyetindedir. Bunun yanı sıra mühürler dönemin sultanının veya gönderenin kimliğini açıklarken gönderenin makamı, mevki ve önemini de ortaya koyar. Dahası mühürler dönemin hüsnühat sanatı ve güzellik anlayışı açısından da önemlidir. Ve tabii ki mühürlerde kullanılan ibareler dönemin, hükümetin ve mühür sahibi hükümrânın inancı ve dünya görüşü için de dikkat çekici vesikalardandır. Bütün bunların yanı sıra mektuplardaki mühürlerin Şah İsmail'e ait olması da bizim açımızdan başka bir öneme sahiptir. Zira bunların tespiti, söz konusu hükümdarın mühürlerinin özelliği ve mühürlerdeki kullanılan ibareleri çözümleyebilme imkânı sağlayacaktır. Bu da Anadolu coğrafyasında özellikle Erdebil Tekkesine bağlı ve Erdebil Sofyan süreğini sürdüren dede ailelerinde bulunan ve Safevi sultanları tarafından verilen hilafetname gibi belgelerin üzerinde bulunan mühürlerin okunulması için bir örnek teşkil edecektir.

¹¹ Daha önceki çalışmalarımızda Cihanşah ismini Cihan Şah şeklinde yazmıştık ancak ilerleyen safahatta tarih vesikalar üzerinde yapılan çalışmalarda bu kelimenin bitişik yazıldığını ve isimdeki “şah”ın bir sıfat değil birleşik isim olduğunu tespit ettik. Bu sebepten sonraki çalışmalarımızda bitişik yazılmasının daha doğru olacağı kanaatine vardık.

Mektuplardaki mühürlerin yer aldığı bölüm Safevi Devleti'nin yazışmalarında tercih ettiği tuğranın altında ve ilk satırın karşısındaki bölümde yer almaktadır. Ancak tabiidir ki zikredilen bu mesele kesin ve istisnasız değildir. Zira gördüğümüz kimi senetlerde belgenin altında, yazının bittiği yer ile metnin sağ kenarında da mühürler yer almıştır. Ancak kesin olmamakla birlikte eldeki mektuplarda da olduğu gibi, yazının üst kısmında tuğranın altında yer alması Karakoyunlu ve Akkoyunlularda pek tercih edilmeyen ve genel itibarıyla Şah İsmail'den itibaren Safevilerde kullanılan bir üsluptur.

Mektuplarda yer alan mühürler Safevi mühürlerinin dörtgen, yuvarlak ve taçlı yuvarlak ailesinden damla şekilli taçlı yuvarlak mühürlerdendir. Burada zikredilmesi gereken şu ki bu son mühür şekli bir daire ve bir üçgenden oluşarak yapımı ve tasarımı açısından en zor ve en fazla işçilik gerektiren mühürlerdendir. Ayrıca bu tarz mühür, tespit edebildiğimiz kadarıyla Safevi döneminin sonlarına kadar ve bu hanedana mensup sultanların birçoğunun tercih ettiği mühürlerdir.

İki mektupta yer alan mühürlerin durumu aynı değildir. Başka bir deyimle bunlardan biri okunulmayacak kadar silik ve solmuş durumdadır. Ancak bu mührün genel özelliklerine bakılınca, her iki mührün de aynı içeriğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Daha iyi durumda olan mühürde bir çizgi ile mühür ortadan iki bölüme ayırmıştır (Şekil 10-11). Üst ve alt bölümlerde mefailün mefailün mefailün mefailün aruz vezninde birer mısra şiir yer almaktadır:

۱- بود مهر علی و آل او چون جان مرا در بر (üst bölüm)

۲- غلام شاه مردانست اسمعیل بن حیدر (alt bölüm)

1- (Hz.) Ali ve evladının sevgisi vücudumda can gibidir

2- Şah'ı Merdan'ın kuludur, Haydar'ın oğlu İsmail

Mütevazi ve sade bir içeriği olan bu mühür aynı zamanda Şah İsmail'in ve bunun yanı sıra yeni kurulan Kızılbaş Devletinin inancını göstermektedir. Ayrıca bu mühürde bulunan ve iki mısradan oluşan beytin dönemin veya daha önceki şairlerin eserlerinde bulunmaması da bu beytin Alevi ulu ozanlarından olan Şah İsmail Hatâyî'nin kendisine ait olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ancak bizim için mührün değerini arttıran husus, bu çalışma vesilesi ile Şah İsmail'e ait muhtemelen yeni bir mührün tanıtımı olacaktır. Zira H.L. Rabino'ya göre Şah İsmail'den tespit edilebilen sadece bir mühür mevcuttur (Rabino, 2010, 889). Rabino'nun işaret ettiği mühür ise N. Seyid Rezevi tarafından da mütalaa konusu olmuş ve mühürde yer alan ibareler okunmuştur (Şekil 12) (Seyid Razavî, 2011, 135). Bu minval üzere yapılan çalışmalarda inceleme konumuz olan mektuplardaki mührün daha önce tespit edilip okunduğunu söylemek zordur.

Mektuplarda ister Şehabeddin Ömer Bey Dulkadirlü isterse Celaleddin Abdülatif Bey Dulkadirlü, Emir-zâde ve ümmetler arası yöneticisinin halefi şekilde

anıldığından bu şahısların Dulkadirli hükümdar ailesine mensup kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Celaleddin Abdülatif Bey'e yazılan mektupta "onunla ittifak içinde olan toplulukla birlikte" açıklaması ise söz konusu kişinin Şehsüvar Oğlu Ali ve dolayısıyla Osmanlıya karşı olan topluluk veya oymaklara önderlik ettiğine işaret etmektedir. Bu da Alaüddeve'nin öldürülmesi ve Şehsüvar Oğlu Ali'nin atanmasına karşı birliklerin oluştuğunu gösterebilmektedir.

Her iki mektupta dikkat çeken önemli diğer bir veri ise "bundan önce, bu keramet ve hidayet hanedanı ve ayrıca saltanatın yüksek şanlı eşliğine onun ihlasının arzını mükerreren görkemli huzura duyurmuşlardı" ibaresidir. Özellikle "bu keramet ve hidayet hanedanı" ibaresi söz konusu kişilerin Safevi Tekkesi ve Safeviyye Tarikatı ve bu tarikat ve tekkenin mürşitleriyle önceden olan münasebeti ve yakınlığını göstermektedir. Bu şekilde bakılınca, zikredilen şahıslar, mensup oldukları hanedan ve etraflarındaki cemiyetlerin itikadî özelliklerini göstermesi açısından önemlidir. Bu mevzunun yukardaki satırlarda da kaleme alındığı, Safevi devletinin kuruluşundaki Dulkadirli aşiretine mensup kişilerin devletin iş başına gelmesindeki rolü ve devletin kuruluşundan sonra da aldıkları önemli görevler bu fikri güçlendirmektedir.

Mektuptan anlaşılan diğer bir konu Çaldıran Savaşı'ndan sonra Şah İsmail'in Anadolu coğrafyası ile irtibatlarıdır. Bu konu ile bağlantılı olarak Şah İsmail'in özellikle Şehabeddin Ömer Bey Dulkadirli'ye muhtemel tehlikeler ile ilgili ikaz ve uyarısı Şah İsmail'in Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip ettiğini ve ayrıca irtibatlarının yakinen devam edişini göstermektedir. Burada Şah İsmail'in 1507 yılında savaştığı Dulkadirli'lere yardım eli uzatması ve kendine davet etmesi de dikkat çekmektedir. Bu durum Şah İsmail'in bir taraftan Anadolu'da var olan aşiretler arasında bir müttefik arayışında olma fikrini akla getirirken diğer taraftan da daha önce aralarında gerçekleşen husumetin itikadî bir dayanağı olmayıp özellikle kendisini Akkoyunluların varisi olarak bilen Şah İsmail'in Akkoyunluların başkenti olan Diyarbakır üzerindeki hak iddiası daha doğru bir ifade ile bir iktidar savaşının olduğudur.

Mektupların ana teması Dulkadirli beyleri ve bunlara bağlı olan oymaklar ve müttefikleridir. Şah İsmail mektuplarında Dulkadirli'lere vaatlerde bulunarak onları yanına davet etmektedir. Ancak bu davetlerin akıbeti ile ilgili net bir şey söylemek pek mümkün değildir. Safevi tarihinin sonuna kadarki safhalarında yoğun bir şekilde Dulkadirli boyuna mensup ve Dulkadirli sıfatı ile anılan birçok isme rastlamak ve bu boyun siyasi mücadelelerde sürekli isminin zikredilmesi devletin kuruluş aşamasından itibaren yoğun bir biçimde Safevi coğrafyasına gittiklerini tahmin etmek yerinde olabilir.

Bu doğrultuda tahrir defterlerine dayanarak dikkatli bir araştırma yapan İ. Solak'ın Dulkadirli Türkmenlerinin 1526-1580 yılları arasındaki nüfusu ile ilgili bilgileri ilham verici olabilir. Araştırmacı, Dulkadirli beyliğinin 1526 yılında 784 olan cemaat sayısının 1580'de %58.5'lik bir azalma ile 459'a düştüğünü kaydetmiştir.

Bunun yanı sıra, aynı yıllarda cemaat sayısında yarıdan fazla düşme söz konusudur. Ancak toplam nüfus rakamları neredeyse aynı kalmıştır. Solak, bu düşüşün en önemli etkenini 1563 yılında Dulkadirli beyliğine bağlı cemaatlerin birçoğunun Maraş Kazası dahilinde bulunan köylerde yerleşik hayata geçmeler şeklinde açıklamıştır. Bu minval üzere 1563 yılında 242 köy 132 cemaat tarafından tasarruf edilmekte yine aynı tarihte 169 mezra da 71 cemaat tarafından tasarruf edildiğini zikreden araştırmacı bölgede yerleşik hayata geçen bu cemaatlerin haricinde bazı cemaatlerin birlikte yazılmaları veya daha uzak bölgelere gitmelerinin de göz ardı edilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir (Solak, 2002, 137).

Bu bağlamda yukardaki zikredilen çalışmadaki tahrir defterlerinin tarihi ile elimizdeki mektuplar arasında on yıllık bir zaman farkı görünse de Dulkadirli beyliğinde nüfusun azalmasının eldeki mektuplardan sonra daha da hızlandığını düşünmek pek de uzak bir ihtimal olmayacaktır. Nitekim söz konusu bölgede Türkmenlerin yerleşik hayata geçmesinin yanı sıra Safevi coğrafyasına göç etmiş olmaları da kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç

1517 tarihini taşıyan iki mektup farklı kişilere yazılmış olsa da genel itibarı ile her iki mektubun amacı aynıdır. Bu da Dulkadirli beyleri ve bunların maiyetinde olan aile ve müttetikleri Safevi sarayına davet etmektir. Mektupların her ikisi de cemâziyelâhirin ortalarında, aynı dil, aynı edebî üslup, aynı yazım türü ve hemen hemen aynı ibareler ile kaleme alınmıştır. Ayrıca dikkat çeken bir benzerlik daha vardır. O da mektupların tuğralarda olduğu gibi genel karakteristik özelliklerinin Timurlu, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devlet yazışmalarını andırmasıdır.

Başka bir deyimle Şah İsmail'in gönderdiği mektuplardaki ifade, genel hatlarıyla Timurular döneminden itibaren çok az bir farkla kullanılmıştır. Aslında Şah İsmail 'in bu üslubu takip etmesi, bir taraftan bölgede belli bir süre hâkimiyet kuran Karakoyunlu ve Akkoyunluların devamı olduğunu gösterirken diğer taraftan özellikle Uzun Hasan Devleti'nin mirasçısı ve onun hâkimiyet alanındaki bölgelerin varisi olduğunu göstermektedir. Nitekim yukardaki bölümlerde Şah İsmail ile Dulkadirli beyi Alaüddeve Bozkurt Bey'in arasındaki husumetin de evlilik ve kız isteme gibi basit meseleler değil Uzun Hasan ve devletinin ilk başkenti ve özellikle Musullu Türkmenlerinin idaresinde olan Diyarbakır'ı zapt etmesi olduğu da doğru bir neden olarak görülmektedir.

Mektuplar Safevi dönemi ve özellikle bu devletin kuruluşu aşamasındaki -ve elbette halef selef ilişkisi bağlamında bölgede Safevilerden önce hüküm süren devletlerde- kullanılan Farsçanın özelliği ve durumu ile ilgili bilgi ihtiva etmektedir. Gereksiz ve iç içe ifadelerin amaç dışına çıkarak anlam ve amacın anlaşılmasını zorlaştıran bir Farsçanın basit örnekleridir. Mektuplarda yer alan mühürler ise bir hayli dikkat çekicidir. Mühürler mektuplardan birisinde daha iyi muhafaza edilmiş

ve günümüze intikal edebilmiştir. Sanatsal değeri yüksek olan bu mühür dönemin ustalığını yansıtırken üzerinde sade ibareler yer almıştır.

Mektupların Dulkadirli ailesi için bir davet mahiyetinde olduğu düşünüldüğünde kesin olmamakla birlikte Dulkadirli topluluklarının Safevi coğrafyasına göç etmiş olmaları fikrini zihne getirmektedir. Bu ihtimali güçlendiren ise Hasan Bey Rumlû'nun verdiği bilgiden anlaşılmaktadır. Aslında Rumlû'nun eserinden Çaldıran Savaşı'ndan sonraki gelişmelerin sonucunda bölgedeki Dulkadirli Türkmenlerinin Osmanlı, Memluk ve Safevi coğrafyasına gittikleri anlaşılmaktadır ki bu durum da özellikle Çaldıran Savaşı'ndan sonra bölgenin demografik yapısının değişimine bir örnek teşkil etmektedir.

Mektuplarda ısrarcı dil, davet ve itaatkâr üslup, Şah İsmail için söz konusu bölgedeki Türkmenlerin kendi tarafına ve ayrıca kendi coğrafyasına çekebilmenin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Çaldıran Savaşı sonrası yapılan bu çağrı kendi bölgesinde Türkmen nüfusu arttırmak, Osmanlı'ya yeni ilhak edilmiş bölgedeki nüfusu azaltmak ve dolayısıyla da bu devleti ekonomik açıdan zayıflatmak, Çaldıran sonrası Şah'ın gücü ve lütfu açısından zihinlerde oluşabilecek soru işaretlerini gidermek gibi amaçlara hizmet ettiğini düşünmek yerinde olacaktır. Burada Şah İsmail'in bu mektuplardaki ısrarcı davetine, Dulkadirli'nin kimi oymaklarının inançsal açıdan Kızılbaşların kurduğu devletin inanç sistemi ile ortak olmasının da etkili olduğunu düşünmek gerekmektedir. Mektuplardaki “bundan önce, bu keramet ve hidayet hanedanı ve ayrıca saltanatın yüksek şanlı eşliğine onun ihlasının arzını mükerreren görkemli huzura duyurmuşlardı” gibi ifadelerin Dulkadirli'nin Erdebil tekkesinin müşitleri ve devamında bu devletin kurucusu ve taliplerin müşid-i kamili olan Şah İsmail ile eskiden beri irtibat ve ilişki içinde oldukları ve bağlılıkları hissedilmektedir. Durum böyle ise bu iki mektup söz konusu aile ve bunlara bağlı kimi oymakların özellikle Şehsüvar Oğlu Ali'nin baskısı altında olanlara yardım eli uzattığının belgeleri olabilir.

Kaynaklar

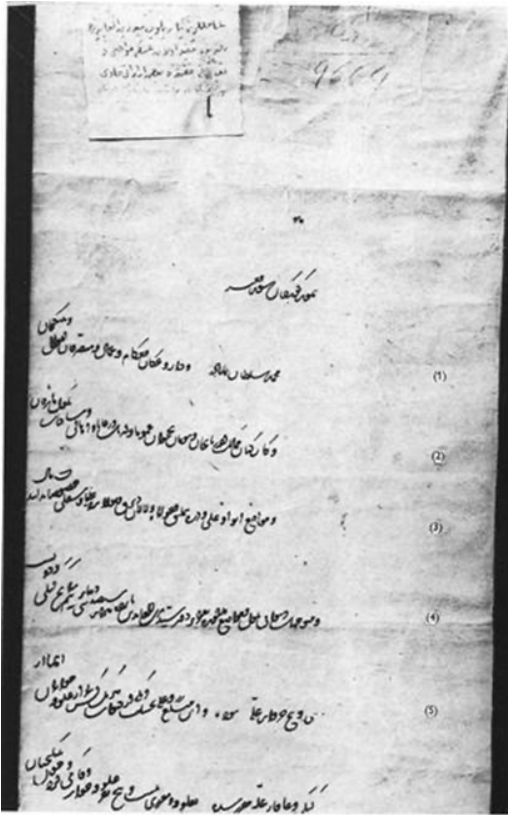
- Afşar-mühacir, Kamüran - Kelhür, Semer. “Berresi-yi Basarî-yi Tuğra ve Mühürhâ-yı Saltanatı İnan (İlhanan-Kacar)”. *Neşriye-yi Hünerha-yı Zibâ-Hünerhâ-yı Tecessümü* 17/3 (2013), 49-58.
- Aköz, Alaaddin - İbrahim Solak. “Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyanlar”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 0/153 (2004), 41-50.
- Aydoğmuşoğlu, Cihat. “16. Yüzyılda Safevi Devleti'nde Etkili Olan dört Türkmen Aşireti”. *JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies* 5/6 (2012), 17-25. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS_317

- Baharlı, İlgar. *Şah'ın Bahçesinde Şah İsmail Öncesi ve Sonrası Kızılbaşlık*. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2021.
- Gündüz, Tufan. *Son Kızılbaş Şah İsmail*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.
- Hasan Bey Rûmlû. *Ahsenü't-Tevârih*. 2-3 Cilt. Tahran: İntişârât-ı Esâtir, 2011.
- Nesrin, Seyid Razavî. “Mührhâ-yı Şahân-ı Safevi (Şekil, Nakış ve Mazmun)”. *Du Fasl-name-yi İlmî Pejuhişi-yi Mutalaat-ı Hüner-i İslamî* 0/12 (2011), 129-141.
- Öz, Baki. *Alevilik ile İlgili Osmanlı Belgeleri*. İstanbul: Can Yayınları, 1997.
- Rabino, Hyacinth Louis. “Mührhâ-yı Devran-ı Safevi”. *Peyâm-ı Baharistan* 2/3 (2010), 887-894.
- Safa, Zebihüllah. *Tarih-i Edebiyat-ı İnan*. 4 Cilt. Tahran: Firdevs, 1991.
- Sarı, Arif. “Dulkadirli Sahasında Oğuz Boyları”. *5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri Bildirileri*, ed. Tufan Gündüz – Mikail Cengiz. 0/121-126. Ankara: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015.
- Sarı, Arif. “Safevi Şeyhlerinin Dulkadirli Müritleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 0/89 (2019), 83-95.
- Solak, İbrahim. “XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 0/12 (2002), 109-154.
- Sümer, Faruk. *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenlerinin Rolü*. Ankara: Güven Matbaası, 1976.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 1 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Yinanç, Mükrimin Halil. *Makaleler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- Yinanç, Rafet. “Dulkadiroğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/553-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

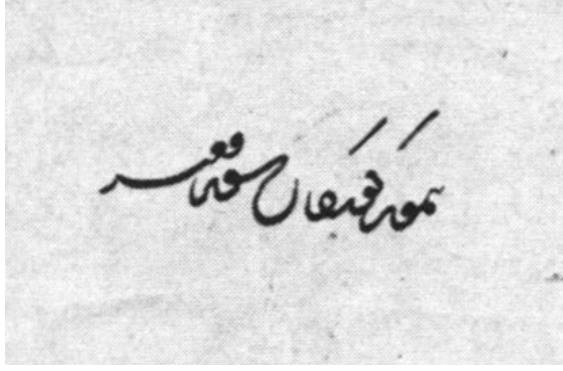
Ekler

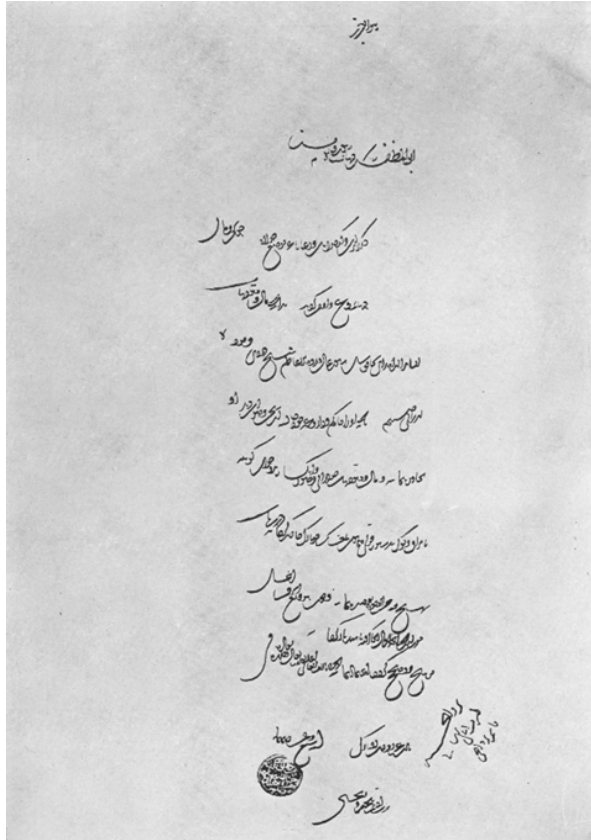
Şekil 1: Şah İsmail tarafından h. 923/m. 1517 cemâziyelâhir ayının ortalarında Dulkadirli Şehabeddin Ömer Bey ve Dulkadirli Celaleddin Abdüllatif Bey'e yazılan mektup üst kısmında yer alan tuğra.

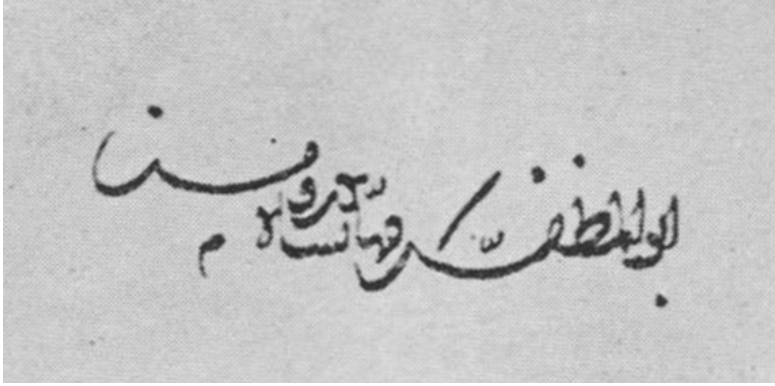
Şekil 2: Emir Timur'un 24 Muharrem h. 804/m. 1401 tarihinde yazdığı mektup, (<https://124.im/zr4HRk>), Erişim Tarihi: 25.12.2021

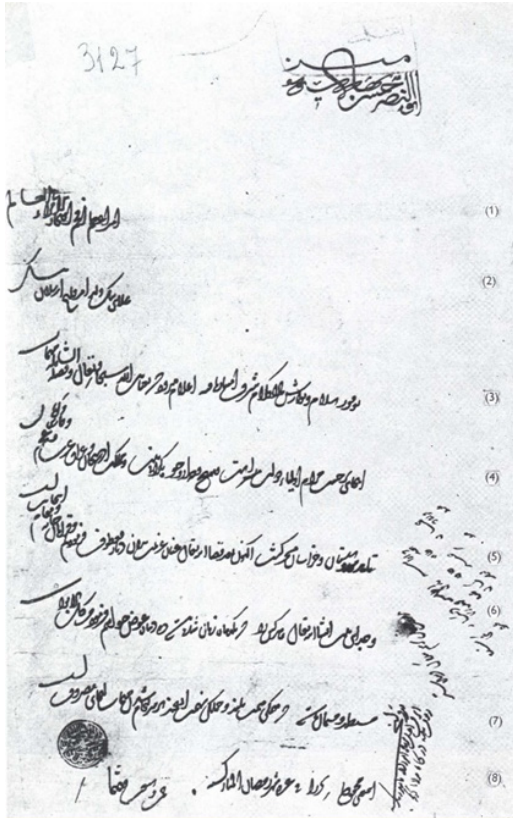
Şekil 3: Emir Timur'un 24 Muharrem h. 804/m. 1401 tarihinde yazdığı mektubun üst kısmında yer alan yazı.

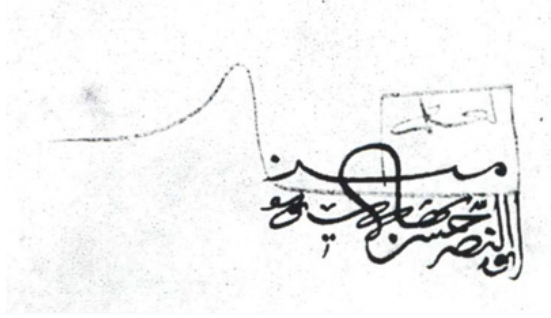
Şekil 4. Cihanşah Karakoyunlu'nun 13 Ramazan h. 857/m. 1453 tarihinde yazdığı mektup, (<https://124.im/gKYn>), Erişim Tarihi: 20.12.2021.

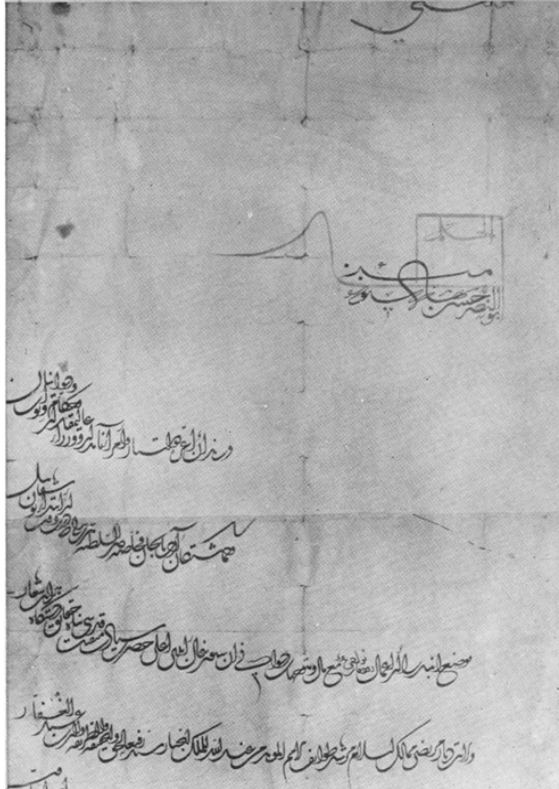
Şekil 5: Cihanşah Karakoyunlu'nun 13 Ramazan h. 857/m. 1453 tarihinde yazdığı mektubun üst kısmında yer alan yazı.

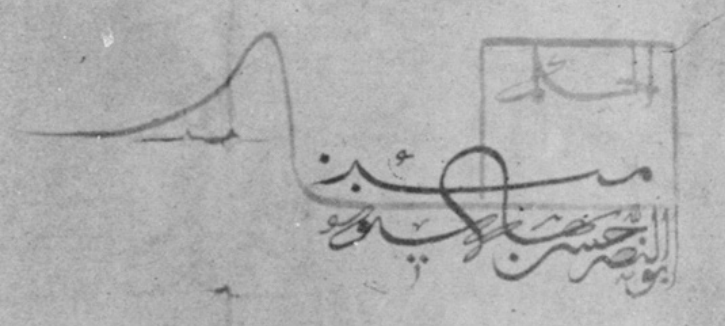
Şekil 6. Uzun Hasan Akkoyunlu'nun 1 Ramazan h.875/m.1471 tarihinde gönderdiği mektup, (<https://124.im/uMj0Xh>), Erişim Tarihi: 20.12.2021.

Şekil 7: Uzun Hasan Akkoyunlu'nun 1 Ramazan h.875/m.1471 tarihinde yazdığı mektubun üst kısmında yer alan yazı.

Şekil 8: Uzun Hasan Akkoyunlu'nun 4 Zilkade h.875/m.1471 tarihinde gönderdiği mektup, (<https://124.im/CrTH>), Erişim Tarihi: 20.12.2021.

Şekil 9: Uzun Hasan Akkoyunlu'nun 4 Zilkade h.875/m.1471 tarihinde yazdığı mektubun üst kısmında yer alan yazı.

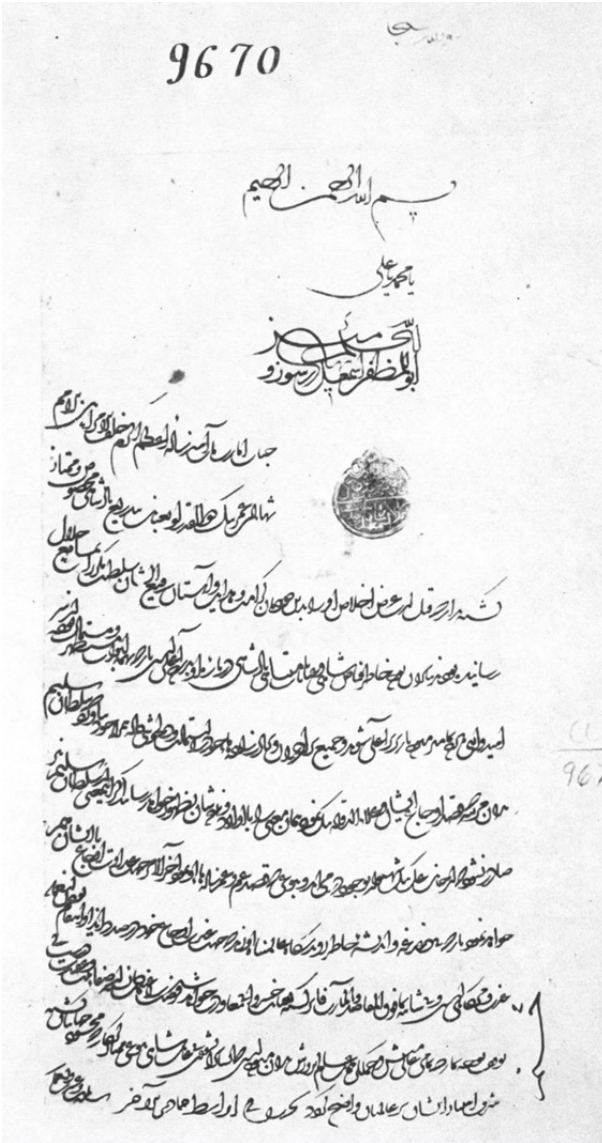
Şekil 10: Şah İsmail tarafından h. 923/m. 1517 cemâziyelâhir ayının ortalarında Dulkadirli Şehabeddin Ömer Bey'e yazılan mektuptaki mühür.

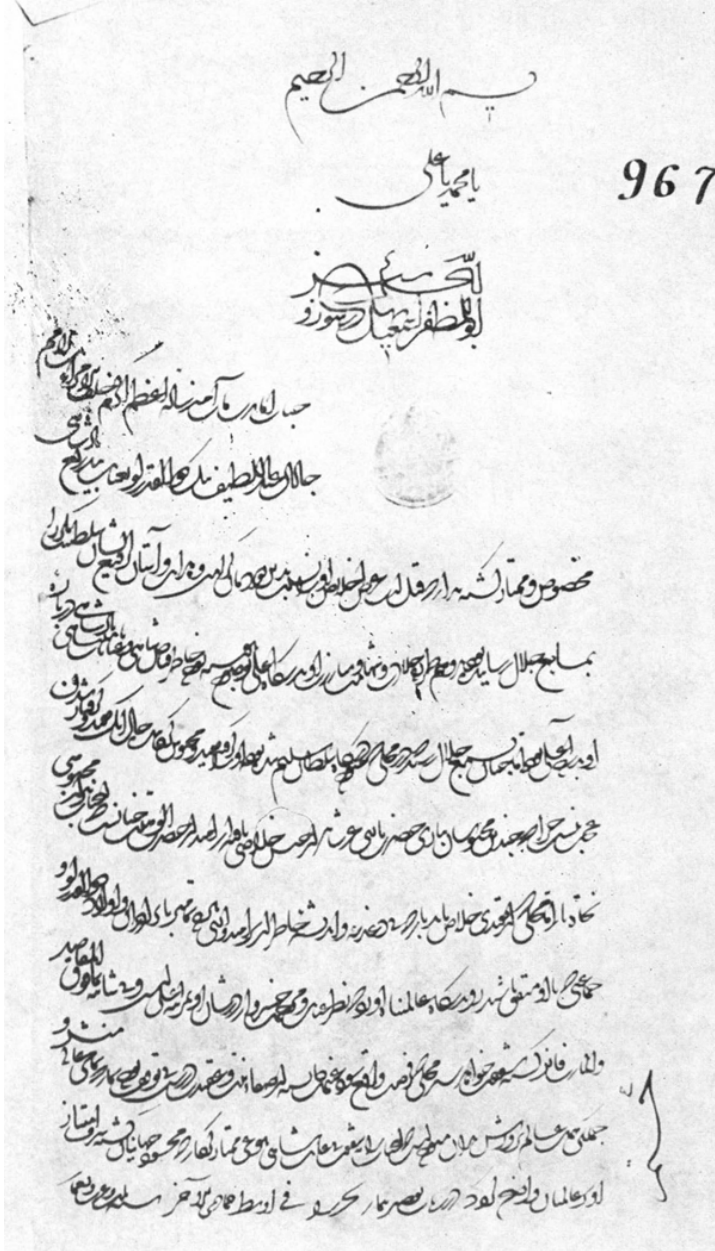
Şekil 11: Şah İsmail tarafından h. 923/m. 1517 cemâziyelâhir ayının ortalarında Dulkadirlü Şehabeddin Ömer Bey'e yazılan mektuptaki mührün onarılmış hali.

Şekil 12: Şah İsmail'e ait h. 914/m. 1508 tarihli mühür.

Şekil 13: Şah İsmail tarafından h. 923/m. 1517 cemâziyelâhir ayının ortalarında Dulkadirli Şehabeddin Ömer Bey'e yazılan mektup, (<https://124.im/9DKu>), Erişim Tarihi: 10.11.2021.

Şekil 14: Şah İsmail tarafından h. 923/m. 1517 cemâziyelâhir ayının ortalarında Dulkadirliü Celaleddin Abdüllatif Bey'e yazılan mektup, (<https://l24.im/3CN>), Erişim Tarihi: 10.11.2021.

